

Kap 27 : ”De lidandes furstinna” (1830-1889).

Prinsessan Charlotta Eugenia (Eugénie) Augusta Amalia Albertina av Sverige-Norge, ”Nitsa” i familjekretsen, föddes på Stockholms slott den 24 april 1830. Tillnamnet ”De lidandes furstinna” kom sig av hennes omfattande välgörenhet.

Det finns en längre biografi i två versioner (Hagen 1929 & 1950) och flera kortbiografier (NFB 1881; Cronman 1889; Sandell 1890; Almén 1893: ss. 271-276; SBHL 1906; NFB 1907; Hagen 1939; Hildebrand 1953; Elgklou 1978; Ohlmarks 1979: ss. 104-105; Åberg 1987; Elgklou 1995: ss. 69-70; Skott 1996: ss. 195-202; Sundberg 2004: s. 218; Bratberg 2009; Lindqvist 2010: ss. 45-46; Norlin 2015: ss. 110-113).

Övriga levnadsbeskrivningar koncentrerar sig på hennes konst (Wieselgren 1867: ss. 45-46; Press 1975; Alm 1987; Widman 1991: ss. 60-62; Westerlund 2007; Hallgren 2016), välgörenhet (Lindström 1989; Lindström 1990: ss. 30-43; Åberg 1995; Holm 1997; Hagberg 2007) & religion (von Bergen 1889; Ekman 1896: del III, ss. 2487-2851; Landberg 1940; Svedlund 1966: ss. 79-82; Sehlstedt 1981: ss. 110-113). Eugénie förekommer även som biperson i biografier & minnen (Wennström 1873; De Geer 1892; Edholm 1906; Lindbæk 1910; Dardel 1911; Edholm 1919; Edholm 1944; Söderhjelm & Palmstierna 1944). Ett urval brev & ”intervjuer” har publicerats (Wadström 1897; m fl).

Gemensamt för biografierna är att de periodiserar hennes liv som före-efter 1858/59 då flera för hennes liv avgörande förändringar inträffade: Hennes far dog, hon repade sig efter en lång sjukdomstid, konventikelplakatet upphävdes & som ogift kvinna över 25 år kunde hon ansöka om att myndigförklaras och därmed fritt få disponera sin förmögenhet. Eugénie påstås ha varit först i landet med sin ansökan.¹ Verkställandet dröjde dock till 1861.

*

Eugénie uppfostrades de första åren tillsammans med bröderna. Av någon outredd anledning, förmodligen ett pedagogiskt experiment av sin farfar, han tycks ha utsatt hennes mor för samma sak, fick hon inte ha docka utan måste delta i brödernas krigslekar där hon ömsom exerceades & ömsom slogs. Brödernas lärare Aubert tyckte att hon var som en liten ”Achilles” där hon stöjde runt.² Eugénie hade efteråt blandade känslor om denna sin uppväxt:

Under mina barnaår hade jag aldrig någon jemnårig flicka till vän eller lekkamrat. Icke heller egde jag någonsin en docka, utan lekte uteslutande gosslekar med bröderna, bland vilka jag hade stor respekt för min äldste bror. Jag måste alltid rätta mig efter honom, huru ogema jag än stundom gjorde det, ty att en flicka skulle ha något eget tycke, någon egen vilja, ansågs så orimligt att jag aldrig fick tänka något ditåt. Såsom helt liten föreställde jag mig ibland huru lyckliga de barn skulle vara, som fingo leka fritt och någon gång göra hvad de sjelfva ville, och då önskade jag, att jag icke varit – prinsessa.

Mina gladaste bamsminnen anknyta sig till somrarna på Tullgarn. Der fingo vi lägga af åtminstone en del af hoftvånget och lefva mera fritt. Prinsarna byggde fästningar ute i parken, vi lekte krig och intogo dem. Jag var då också krigare, än

¹ De Geer 1892: del 1, s. 177; Hagen 1929: s. 65.

² Lindbæk 1910: s. 77. [Brev från Otto Aubert till hemmet, 1835-07-22.]

general, än simpel soldat och ådagalade lika mycket mod och tapperhet som någon af bröderna. Kanske är det dessa många gosslekar under min uppväxt, som gjort att jag aldrig blifvit riktigt qvinlig [tillade den milda furstinnan, som i sann *qvinlighet* torde haft få sina likar. Derefter fortfor hon:] På Tullgarn fick jag dessutom ströfva omkring i skog och mark och botanisera med min bror Gustaf. Vi voro båda synnerligt roade af botanik, examinerade ett stort antal blommor och hade rätt vackra herbarier. Det var mig en hjertesorg, då dessa gingo förlorade vid storbranden på Tullgarn i början af 1850-talet.³

1843 följde hon med resten av familjen på den utlandsresa där fadern försökte lappa ihop sitt äktenskap efter att det var slut med älskarinnan Emilie Höggqvist. Året därpå dog hennes farfar Karl Johan. Eugénie mindes med saknad hur det var att sitta i hans knä och lyssna på historier om krig, blod, död, festligheter & ära.

I skolåldern var det slut med garçonneriet. Eugénie fick en guvernant, moderns norska hovdam Karen Annette Anker (1804-1862; anställd 1828-1854), från 1845 (?) på Eugénies hovstat. Utöver Anker delade Eugénie lärare med sina bröder men deltog inte i deras undervisning. Den som har blivit mest omskriven i det sammanhanget är hovpredikanten Johan Gustaf Lundberg (1800-1880). Anker & Lundberg påstås ha varit kraftfulla personer som gemensamt ”bidragit till att utveckla det drag av medvetet självutplånande, som kom att bli karakteristiskt för prinsessan E.”⁴ Svårt att avgöra vad som menas. Möjligen inpräntade de dåtidens passiva kvinnoideal. Andra har beskrivit det som att de lyckades inympa ett modikum av ödmjukhet mitt i ståndshögfärden. Det finns dock ingen skildringar av Eugénie som stukad tonåring. Hon beskrivs tvärtom genomgående som glad, vänlig, utåtriktad, nöjeslysten, bortskämd & sarkastisk.

Prinsessors lott är att giftas bort. 1846-1852 diskuterades några förslag, oklart hur seriösa de var: Napoleon III, prins Fredrik Karl av Preussen & en okänd dansk prins. Josefina var för ett äktenskap med Napoleon III men Oscar I var emot när hans tron var för osäker. Oscar I var för ett äktenskap med prins Fredrik som tillhörde en aktad dynasti men Josefina var emot på hans omvittnade brutalitet. Eugénie själv var inte särskilt angelägen. De kungliga äktenskapen i hennes närhet – Desirée, Josefina & Lovisa – avskräckte. 1844 & 1852 var hon dessutom allvarligt sjuk. Ingen merit i dessa sammanhang. Eugénies kommentar långt efteråt var: “Jag välsignar min faders minne, som, då jag ännu var ung och frisk, inte tvingade mig att ingå äktenskap med någon despotisk furste, vilken skulle ha förstört mitt sköna oberoende liv.”⁵

Eugénies skolschema är oklart, men hon lärde sig åtminstone tyska, franska och intresserade sig för litteratur, konst & musik. Prestationerna var på hobbynivå. 1847-1853 finns mängder av småskisser och akvareller med motiv från vardagslivet i alla dess skepnader.⁶ De är ”reportagebilder” i en slängig stil liknande Fritz von Dardels. Man letar förgäves efter något politiskt intresse, personligt uttryck eller ens medvetenhet om att världen utanför existerade. Eugénie komponerade, även om hon aldrig nådde samma skicklighet som brodern Gustaf. 1859 valdes hon till 1:e hedersledamot i Musikaliska akademien. I den egenskapen delade hon ut stipendier till behövande. Den mest kända av hennes stipendiater var sopranen Amalia

³ Sandell 1890: ss. 53-54; Hagen 1929: s. 6-9.

⁴ Hildebrand 1953.

⁵ Wadström 1897: del 1, ss. 108-111; Press 1975: ss. 11-12.

⁶ Alm 1987; Bengtsson, Eva-Lena. Recension. Valör, 1987:10: ss. 42-45.

Riégo (1850-1926). 1873 blev hon hedersledamot av Konstakademien. Även där delade hon ut stipendier.

*

*På domens dag kommer ingen att fråga oss
vad vi läst, men vad vi uträttat.*

Thomas à Kempis. I Kristi efterföljd, bok II, kapitel 7.

*“Ser du, jag tycker vi skall söka att tänka och lefva så,
att vi kunde liksom vistas i ett hem af kristall, der alla
menniskor kunde obehindrat se våra handlingar och
höra våra ord.”*

Eugénie Bernadotte, prinsessa av Sverige och Norge.

Eugénie konfirmerades den 25 oktober 1845. Hennes mor hade lovat att inte påverka sina barns religiösa inriktning, men gav henne (genom konfirmationsprästen) ett exemplar av Thomas à Kempis andaktsbok I Kristi efterföljd. Utöver detta bestod Eugénies religiösa bibliotek av gamla testamentet (en konfirmationspresent) men inget exemplar av nya testamentet. Hon såg fram mot söndagsandakterna därför att hon då fick hon spela orgel & sjunga i kör. Något intresse för religion visade hon inte förrän Anker 1854 efterträddes av friherrinnan Josephine Hamilton (1834-1861; hovdam 1854-1857; 1857 g. Rudbeck). Hamilton var väckelsekristen och hon & Eugénie brukade tillbringa långa stunder med bibelstudier & diskussioner om bibelordens innebörd. Detta var i motsats till Eugénies konfirmationspräst Butsch. Denne hade varnat henne för att ”endast sällan, och aldrig för mycket i sänder, läsa i den boken [bibeln], emedan jag icke sjelf utan insiktsfull ledning skulle kunna tolka den rätt; och ett missförstående af den heliga boken skulle lätt kunna leda till läseri eller svärmeri.” Thomas à Kempis gick däremot bra. Eugénie påstod sig ha läst à Kempis ganska noggrant men uppenbarligen tröttnat på hans budskap att nåden måste förtjänas genom hårt arbete. Bekvämare att i väckelseanda få den överlämnad på silverfat. Hamilton försökte övertala Eugénie att bjuda likasinnade till deras bibelstunder, vilket skedde, men inte öppet förrän konventikelplakatet upphävdes 1858. Eugénie tycks ha bekänt sig till någon form av pietism. I vilket fall avsåde hon sig nöjen som att dansa & gå på teater.⁷ Det har inte gått att fastställa tidpunkten för hennes väckelse. Den tycks ha skett gradvis 1854-1861. Hon samlade ett litet koteri av likasinnade kvinnor omkring sig som sjöng, drack kaffe & lyssnade på inbjudna predikanter:

De lärare och präster hon i kretsen av sina vänner gärna lyssnade till representerade många olika riktningar av religiös uppfattning och övertygelse – Bring, Beskow, Boström, Fjellstedt, Kolmodin, Kerfstedt, Landgren, Ljungman, Lindström, Neander, [Radstock,] Rudin, Sandberg, Wadström – men ofruktbara diskussioner eller disputationer i teologiska spörsmål avstyrde hon med en lika mild som fast hand.⁸

*

Sjukdomen 1844 var en förkylning. Sjukdomen 1852 var allvarligare. Hon & brodern August hade följt med Gustaf & fadern på Tysklandsresan och alla fyra insjuknade vid hemkomsten. Gustaf dog. Det troliga är att de drabbades av samma sjukdom. Gustafs & Eugénies sjukdom

⁷ Wadström 1897: del 1, ss. 97-108.

⁸ Hagen 1929: s. 73.

diagnosticerades som ”gastrisk nervfeber” – möjligen en salmonellainfektion. Alternativa diagnoser har varit ”tyfoid feber” (=feber av tyfustyp), ”lunginflammation med en tillstötande svår njuråkomma”, ”gulstot med leverkomplikationer”¹⁰, ”bröstlidande” & blödande magsår. Enligt vissa uppgifter blev Eugénie även förlamad i ena foten vilket skulle tyda på Guillain-Barrés syndrom eller en blodpropp. Det är dock oklart om förlamningen blev bestående. Hennes hälsa skall hursomhelst aldrig ha återhämtat sig. Hon stängde in sig på rummet, grubblade över sin framtid & tycks ha lidit av en depression. Under tiden blev fadern dement & den 8 juli 1859 dog han. Eugénie var vid det laget fysiskt slut & helt uppriven av sorg. Livläkare Magnus Huss rekommenderade henne att tillbringa resten av sommaren på Gotland. Det kom att bli inledningen till ett nytt och bättre liv. Jag lämnar ordet åt honom:

Bland mina furstliga patienter intager prinsessan Eugénie det främsta rummet med hänsyn till den långa tid, under hvilken jag haft förtroendet att vara hennes läkare. Min första bekantskap såsom läkare med prinsessan gjordes 1844 vid tiden för konung Oskar I:s kröning. Hon var då 14 år och hade så nyligen haft mässlingen, att affjällningen ännu ymnigt fortgick. Deltagandet i kröningshögtidligheten i kyrkan under en kall och ruskig väderlek påverkade starkt prinsessans hälsotillstånd; det blef efter denna tid mer eller mindre vacklande.

Ofta repeterade lungkatarrer, omväxlande med digestionsrubbningsar, voro snart sagdt hennes ständiga följeslagare. Det egentligt första utbrottet af det svåra lidande, som sedan under följande år flera gånger hotade hennes lif, uppträdde mot slutet af 1852, då ofta påkommande blodkräkningar gjorde otvifvelaktigt, att hon led af sårnader i magen. – Som jag vid denna tid vistades utomlands, vårdades hon omsorgsfullt af d:r G. Böttiger. Sedan vårdade jag henne under följande år, under hvilka tillståndet åtskilliga gånger lät befara ett hastigt slut, till följd af påkommande otroligt ymniga bloduppkastningar. Genom dessa och omöjligheten att kunna behålla någon kraftigare föda inträdde ett hektiserande aftyningsstillstånd, i hög grad oroande. Omöjligheten att i hennes våning bereda tillfyllestgörande luftväxling ökade faran. Jag ansåg därför, att ett vistande på landet, företrädesvis vid hafskust, t. ex. på Gotland, borde för henne vara välgörande såsom en sista utväg; ...

Prinsessan Eugénie står alltid kär för mitt minne på min läkare bana; någon under lidande och plågor tåligare, någon mera kristligt undergifven sjukling har jag ej vårdat; någon bamafrommare själ har jag ej lärt känna.¹¹

Detta med Eugénies ödmjukhet skall nog inte tas för bokstavligt. Ofta var hon för utmattad för att visa prinsesslater – men prinsessa var hon likafullt och ve den som glömde det. Eugénie hade liksom alla kungligheter gott minne för sådana detaljer. Senare gjorde hon affär av ödmjukheten genom att underteckna sina brev med ”den ringaste herrens tjänarinna”, ”den ringaste medarbeterskan i vingården” och dylikt. Det sagt bodde hon i en lyxmöblerad fyrrummare på slottet och hade en uppvaktning på 12 personer. Hennes måltider var dock enkla och bestod av ägg, buljong, grönsaker & vatten. Dieten & blodförlusten gjorde att hon magrade och såg äldre ut än hon var. Hon var ofta sängliggande. Enligt von Dardel ”nästan lam”. Bristen på motion gjorde henne så svag att hon senare i livet måste bäras.

* * *

⁹ Elgklou 1978: s. 66 & 126.

¹⁰ Cronman 1889: s. 30. [Enligt en hovbulletin.]

¹¹ Huss 1891: ss. 70-71.

1859 & -60 var Eugénie gäst hos konsul Lars Niclas Enequist på Länna gård strax söder om Visby.¹² Klimatet bekom henne väl & hon trivdes med naturen. 1860 köpte hon en sjötomt Fridhem. 1861/63 lät hon uppföra ett hus i schweizisk stil & några mangårdsbyggnader. Senare tillkom en park. Eugénie rekreerade sig och höll hov: "Besöken avlöste varandra – kungligheter, excellenser, hovmän, diktare, konstnärer, musiker, prästmän, ämbetsmän, unga studenter och inte minst folk från Fridhems grannskap – det må sedan ha varit husbönder från gårdarna, statare vid [granngården] Nygårds eller fiskare från Buske. Särskilt ägnade prinsessan sin tid åt dessa och uppskattade den direktkontakt hon nådde med grannar och vänner vid Fridhem. Fridhem stod öppet för alla."¹³

Eugénies konstnärliga verksamhet hade legat nere under sjukdomen men 1860 tog hon upp den på nytt. Hon gjorde småskulpturer i lera & plastelina varav ett par mångfaldigades i parianporcelain och såldes genom Rörstrands och/eller Gustafsbergs porslinsfabrik.

Eftersom även hennes hovdam Adèle Rudenschöld (1832-1923; anställd 1866-1889) modellerade finns en viss förvirring om vem som gjorde vad. Nordisk familjebok¹⁴ tillskriver Eugénie *En norsk hornblåsare, Svensk gardist, Tron* och ett antal *Apostlar*. Rudenschöld modellerade barn- & djurstudier i en helt annan sentimental stil. I början av 1990-talet utspelade sig en diskussion om ämnet. Det visade sig att Rudenschöld plagierat engelsmannen Rowland James Morris (1842?-1898) komposition *Kan du inte tala*. Hennes egen hade namnet *Pojke med hund*. Båda mångfaldigades av Gustafsberg och tillhörde de populäraste. Det finns ett fotografi av dem.¹⁵

Eugénie tog även upp sitt musicerande och publicerade några kompositioner som fick vänliga omdömen, men få har överlevt. En psalm "Hur underligt, Herre, du förer din brud" ingår fortfarande i frikyrkornas repertoar. 2011 publicerades en CD med vad som förefaller vara hennes 13 mest lyckade stycken, bl a den nämnda psalmen. Hon skrev poesi till vänkretsen som ibland publicerades under pseudonymen E***.

Eugénie var mycket förtjust i barn – förmodligen därför att hon då kunde släppa lite på den kungliga värdigheten – och det finns många historier om hennes livliga barnkalas. Bl a lät hon montera upp en rutschbana i slottsvåningen. Senare roade hon brorsbarnen med Kasperteater, skioptikonbilder & fysikaliska experiment. Jultiden delade tomten ut presenter. Ännu livligare gick det till på Fridhem där rutschkanan såpades & en uppskattad lek var att begrava henne i en hövolm så att bara huvudet stack ut.

Som ogift Bernadotteprinsessa i underläge hade Eugénie ett behov av att definiera sin position & hävda sin ställning. 1864 publicerade hon en volym prinsess-biografier om Vasa-ätten.¹⁶ Dessa var skrivna på franska men översattes. Tanken verkar ha varit att visa att kungahuset inte bara bestod av kungar & prinsar utan även av drottningar & prinsessor. Eugénies planerade drottning-biografier blev dock aldrig av. Samma år publicerade hon en översättning av Magnus Friedrich Roos (1779) "Korsens skola eller Hur en kristen skall förhålla sig under lidandet". Den är en uppbyggelsebok om hur man skall behålla sin kristna tro trots krig, död, sjukdom, lidanden & försakelser. Omständigheterna kring översättningen är okända men året 1864 tyder på att den skulle delas ut i samband med den tänkta svenska intervention i dansk-tyska kriget.

¹² Sandell 1890 [1859 & -60]; Hagen 1929 [1859 & -60]; Press 1975 [1860 & -61].

¹³ Press 1975: s. 62.

¹⁴ NFB 1881.

¹⁵ Expressen 1989-08-13; Dagens Nyheter, 1995-12-12.

¹⁶ prinsessan Eugénie 1864a & 1864b.

Mest känd har Eugénie blivit för sin välgörenhet. Här tog hon efter sin mor, men i större skala. Engagemanget varierade. Vissa föreningar detaljstyrde hon som ordförande och/eller brevledes. Andra endast beskyddade hon (=talade väl om verksamheten). Lokalbristen gjorde att sammanträdena ofta skedde på slottet (vintertid) eller Fridhem (sommartid). Fotfolket belönades genom samkväm & kafferep. Det finns ingen information om att Eugénie läste socialpolitisk litteratur, men hon hade många rådgivare. Där det var möjligt gällde "hjälp till självhjälp":

- 1863 tog hon initiativ till Visby & Västerhejde skyddsföreningar för arbeta åt behövande kvinnor. "Skyddsfruarna" lämnade ut ull, garn & tyg som kvinnorna spann, vävde, sydde och stickade och som sedan köptes in och distribuerades till behövande. I Västerhejde lät hon 1863 bygga en skola & ett ålderdomshem. I Visby lät hon 1867/69 bygga ett hem för obotligt sjuka.
- 1862 fick hon fått "ärva" friherrinnan Anna Koskulls flickbarnhem i Stockholm. 1868 flyttade hon verksamheten till det närbelägna Fridtorp där 30 flickor och pojkar fick gå i skola och lära sig ett yrke. 1876 fick hon även ärva ansvaret för prinsessan Sofia Albertinas "Välgörande fruntimmerssällskapet [för understöd av fattiga qvinnor och barn]".
- Eugénie intresserade sig för (=drog in pengar) även till andra verksamheten: Visby stadsmission, Visby hushållsskola, Visby slöjdskola, Visby barnhem, Drottning Desiderias arbetsskola, Gotlands sedlighetsförening, Sällskapet Pauvre-honteux i Visby, Gotländska föreningen för de blindas väl, Understödsföreningen för Gotlands västkustfiskare, m fl.
- Sjukhemmet i Visby följdes upp med en motsvarighet i Stockholm, Eugeniahemmet, för att "bereda bostad, vård och underhåll åt fattiga, obotligt sjuka och vanföra barn från såväl huvudstaden som det övriga Sverige". Detta kom 1879-1888 till i flera etapper: Först ackorderades barnen ut. 1882 hyrde de lokaler i Sundberg för 32 barn. 1886 invigdes Norrbackainstitutet för 60-70 barn. 1888 anlade hon ett ålderdomshem för blinda inte långt därifrån.
- Hon stödde även Fjellstedtska skolan i Uppsala. Denna var en gymnasieskola för blivande präster, grundad 1862. Genom den bildades på Eugénies initiativ även stödföreningen "Lapska missionens vänner" 1880. Denna finansierade 1888 ett barnhem + skola i Lannavaara. Möjligen var föreningen tänkt som en fortsättning av drottning Lovisas "femöresförening" med samma målsättning.
- Ytterligare verksamheter var Lutherseminariet i Kristiania, hedna- & sjömansmissionen, djurskyddsföreningarna & enskild hjälp till behövande.

På detta sätt gjorde Eugénie, till brödernas förskräckelse, av med drygt hälften av sin förmögenhet. Den 23 april 1889 dog hon av en lättare infektion. Förmodligen orkade inte hjärtat längre. Någon större saknad märktes inte under hovets minnesgudstjänst. Eugénie försvann in i tystnaden. Hennes eftermäle skrevs av trosfränderna Lina Sandell & Ellen Hagen. Feministen Elin Wägner har kommenterat Hagens biografi:

Om man haft en allmän föreställning om prinsessan Eugenie som en sjuklig, religiös, välgörande, äldre dam med blankt nedkammat hår, tålig min och en stor brosch, så är den nu borta. Här träder fram en märklig kvinna av stora mått, vacker, rikt begåvad, full av livskraft, med genial förmåga av inkännande i det undersåtliga livet utanför hovkretsarna och med en expansiv godhet, även mot hertiginnan av Dalarna. Den enda betydande kvinnliga medlemmen av familjen Bernadotte tillsvidare.

... men skildringen ger [ändå] ett djupt patetiskt intryck. Är det inte grymt att tänka sig att här gick en vacker, en i sin ungdom strålande frisk och temperamentsfull kvinna som självfallet betraktade hustruskap och moderskap som någonting som hängde samman med export till en liten obekant tysk furste! En prinsessa som aldrig fick bli kär i – i varje fall erkänt kär i – någon av de hyggliga, begåvade vackra män med vilka hon dansade, musicerade, läste högt eller höll styrelsesammanträden! ... Och nog är det grymt att denna konstnär aldrig fick egna sig på blodigt allvar åt sin konst – att det kunde ha lönat sig det ser man på de akvareller och teckningar som finnas i boken ...

Inte heller i samhällsarbetet fick denna verkligt intresserade människa bli annat än amatör. Driven av medlidandets stora fantasibegåvning levde hon för att ta hand om samhällsmaskineriets avfall, om de hopplösa. Det var ingen ringa eller otillräcklig gärning, tvärtom. Men en klok och ömhjärtad person brukar just genom den nära förtroendet med de enskilda olycksödena ledas till önskan att få hjälpa i stort, att inte bara lindra det lidande som är ett symptom utan också gå till botten och söka orsaken. Men den vägen var stängd för Eugénie, på grund av hennes kön och ställning.¹⁷

Slutsatsen är nog att Hagen genom att mörka dåtidens kvinnosyn, Eugénies dåliga hälsa & omgivningens fientliga inställning till religionsfrihet, socialt arbete & emancipation gjort henne obegriplig. Eugénie gjorde vad hon kunde. Förmodligen var hon inte lika begåvad som Wägner föreställde sig, men hon var envis & en bra ”politiker”. Samarbetet mellan kungahuset & väckelserörelsen fortsatte genom brorsonen Oscar Bernadotte, hans fru Ebba Munck & deras barn. Det kom att vara över 100 år. Inte så illa utträttat av en sängbunden ungmö.

¹⁷ Wägner, Elin. Historien om prinsessan Eugénie. Tidevarvet, 1929(7):50, s. 4.